

Professor dr. Diderik Batens is gewoon hoogleraar aan de uGent. Hij is tevens voorzitter van het Centrum voor Logica en Wetenschapsfilosofie. Zijn werk spitst zich vooral toe op paraconsistente logica's en adaptieve logica's, maar daarnaast schreef hij ook over kennisleer en wetenschapsfilosofie. Van zijn hand zijn onder andere 'Menselijke kennis' en 'Leo Apostel: 10 filosofen getuigen' (als editor).

Constantijn Vermaut: Professor Batens, bedankt om dit interview toe te staan. Heeft u zelf nog les gevolgd bij Jaap Kruithof? Zoja, hoe waren die lessen?

Diderik Batens: Toen ik begon aan mijn eerste kandidatuur wijsbegeerte – dat was in '63, als ik mij niet vergis – was Kruithof hier al een tijdje. Hij gaf nogal opvallende lessen, in die zin dat hij steeds de bedoeling had mensen aan het denken te zetten. Daarbij gebruikte hij ook choqueren als middel, zowel door inhoudelijke standpunten als door de formulering. Zo herinner ik me een passage uit zijn eerste les. Hij gebruikte daarin menstruatie, masturbatie, orgasme, en zoveel andere geleerde woorden uit die sfeer, dat ik enige last had om te ontcijferen wat hij precies wou zeggen. Ik kwam net uit een katholieke school.

Jaap verdedigde zeer uitgesproken standpunten, sterk marxistisch geïnspireerd, en volgde een strakke analytische methode. Hij was daar erg strikt in en hield enorm van systematiek. Dat uitte zich ook in zijn cursussen. Zo heb ik het eerste jaar erg veel punten op zijn vak gehaald, omdat ik hem erop gewezen had dat een indeling uit zijn cursus verder genuanceerd moest worden. Van zo'n opmerking viel hij achterover: dan was je een goede student voor hem.

Kortom, zijn lessen waren heel systematisch, maar tegelijkertijd ook gesteund op theoretische standpunten. Telkens het mogelijk was, betrok hij zijn lessen ook op de actualiteit, of in elk geval op de wereld. In tegenstelling tot vele andere filosofen, was wijsbegeerte voor hem een middel om de wereld te veranderen en dan moest je die dus eerst begrijpen.

CV: Dat is iets wat in Gent sowieso sterk leefde. Bij Leo Apostel merk je ook een uiteindelijke betrokkenheid op de actie.

Batens: Ja, maar bij Apostel lag dat anders. Ook Leo Apostel heeft gans zijn leven maatschappelijke standpunten ingenomen, maar als hij les gaf – bijvoorbeeld oefeningen logica in de eerste of tweede kandidatuur – dan las en bediscussieerde je teksten die geen directe maatschappelijke relevantie hadden; teksten van de Wiener Kreis of van Husserl, bijvoorbeeld. Dus, hoewel Apostel erg betrokken was bij sommige maatschappelijke problemen, en hij ook regelmatig *Le monde diplomatique* las, gebruikte hij dat helemaal niet in zijn lessen. Het ligt natuurlijk ook voor de hand dat je in een les ethiek dergelijke problemen gemakkelijker kan gaan toepassen dan in een discussie over kenistheoretische problemen.

CV: U kreeg les in de woelige jaren zestig – althans, voor ons vandaag lijken die jaren zestig zo woelig geweest te zijn. Bent u actief geweest in die tijd?

Batens: Ik heb het ongeluk gehad dat, net toen de revolutie in Gent uitbrak, ik legerdienst aan het doen was als soldaat-milicien in Duitsland. Nu had ik gelukkig mijn officier kunnen wijsmaken dat ik regelmatig in Gent moest zijn omdat ik mijn doctoraat aan het voorbereiden was, en daardoor had ik de mogelijkheid om meerdere keren, telkens voor een paar dagen, terug te komen naar Gent. Ik ben in die woelige periode wel een paar

keer op de Blandijn en in auditorium E geweest, en ik heb daar wel verschillende dingen gezien, maar ik heb zeker niet de barricades mee opgeworpen.

Ik heb wel van jongere medestudenten, die rond die tijd afstudeerden, gehoord over de rol die Jaap Kruithof en Rudolf Boehm en anderen daarin gespeeld hebben: studenten aan tikmachines helpen, hen in het gebouw laten; de conflicten met de rector die dit alles met zich meebracht, enzovoort. Maar ikzelf was maar een toerist die een paar keer aanwezig was.

CV: Denkt u dat die gebeurtenissen een positief effect gehad hebben op de verdere ontwikkelingen van België?

Batens: Het is altijd bijzonder moeilijk om uit te vissen in welke zin welbepaalde daden of welbepaalde gebeurtenissen nu net belangrijk zijn geweest. Dus ik weet niet welk gewicht je aan die studentenrevolte mag toekennen. De vraag *wat zou er gebeurd zijn als de studentenrevolte er niet geweest was?* vereist een ernstige historische analyse.

Maar één ding is natuurlijk wél duidelijk: de wereld van de jaren zeventig en de wereld van de vroege jaren zestig, waren totaal verschillende werelden. Als iemand vandaag in een lezing de opvattingen die Jaap toen had zou verdedigen, zou dat heel normaal klinken, maar in die tijd gaf dat aanleiding tot enorme debatten. In de jaren tachtig werd de abortus-kwestie beslecht, en tien jaar later was er euthanasie, maar dit was allemaal ondenkbaar in de periode dat ik in het middelbaar onderwijs zat. Dat was de periode toen priesters in scholen preekten tegen mensen als Apostel en Kruithof. Wanneer Kruithof op tv zijn mond open deed over masturbatie of over voorhuwelijksbetrekkingen, zoals dat toen heette, dan was er een schandaal waar kranten commentaren op gaven.

Dus er is zeker veel veranderd. Mensen zeggen dikwijls dat Jaap Kruithof een enorme rol gespeeld heeft in de seksuele ontvoogding van Vlaanderen; maar ik vind het erg moeilijk om te zeggen wat Kruithofs rol daar nu *heel precies* in geweest is. In elk geval is het duidelijk dat er veel veranderd is en dat hij aan de juiste kant stond. En als zijn boek en zijn tussenkomsten op tv er niet geweest waren, zou het in Vlaanderen zeker allemaal een stuk trager gegaan zijn.

Maar je mag niet vergeten dat er in de USA en in andere Europese landen analoge dingen gebeurd zijn, en dat had hier uiteraard zijn invloed. Je kan niet doen alsof Jaap Kruithof een wereldrevolutie zou ontketend hebben op seksueel gebied. Er zijn analoge bewegingen geweest in de Verenigde Staten, in Frankrijk en in Duitsland bijvoorbeeld. Maar in elk geval was Kruithof één van de personen die op dat gebied sterk aan de maatschappelijke kar duwde. En zo heeft hij aan veel karren geduwd.

CV: Kan zo'n maatschappelijk debat vandaag nog?

Batens: Ik denk het wel. Nu, zo'n maatschappelijk debat heeft natuurlijk steeds een grotere impact op het ogenblik dat de toestand werkelijk heel slecht is. Stel je de toestand voor waar we toen inzaten: bijna geen enkele homoseksueel durfde er voor uitkomen dat hij homoseksueel was; het feit dat de jeugd masturbeert of vrijt, werd doodgezwegen in de officiële media. Niet bij de bakker of bij de beenhouwer: daar kon je dat allemaal horen! Een toestand waarin vrouwen ook werkelijk als minderwaardig werden behandeld – kijk maar eens naar het aantal studentes aan de universiteit toen en nu, en je zal een groot verschil merken. Er waren toen nog veel meisjes die een soort 'moeder

aan de haard'-planning voor hun leven hadden. En er waren er die, wanneer ze huwden met iemand die een goed beroep had, dadelijk stopten met werken.

De manier waarop studenten en profs met elkaar omgaan, is ook totaal veranderd. Wanneer de prof toen het auditorium binnenkwam, gingen alle studenten rechtstaan en was het muisstil. De prof zei dan: 'Dames en heren, gaat u zitten!' Nu maken de studenten soms zoveel lawaai dat je op de tafel moet kloppen voor ze zwijgen: dat is ook niet efficient. Maar wat ik wou zeggen is dat die overdreven respectvolle houding voor wie het daar kwam uitleggen, voor een groot stuk vals was, want die studenten hadden natuurlijk niet altijd zoveel respect voor die prof; daarnaast dient het ook nergens voor. Het wijst enkel op een meer autoritaire maatschappelijke structuur. Dat zijn een paar voorbeelden van dingen die allemaal totaal veranderd zijn.

CV: Jaap Kruithof was prominent aanwezig in het maatschappelijke debat. U legt een aantal posities helder uit in uw boeken en lezingen, waarvan men zou kunnen denken: *mocht dit de krant halen, dan worden veel mensen overtuigd*. Heeft u er ooit aan gedacht om actiever in te werken op de samenleving door interventies in media en dergelijke?

Batens: Wanneer men mij gevraagd heeft om ergens aan mee te doen, heb ik dat ook steeds gedaan. Zo heb ik een aantal artikels in verband met vrijzinnigheid en atheïsme geschreven, en die zijn ook gepubliceerd. Als men mij uitnodigt om een lezing te komen geven over een onderwerp waar ik iets over te zeggen heb, dan zal ik dat ook steeds doen. Iets anders is bijvoorbeeld zelf een vrije tribune schrijven voor een krant. Ik heb daar af en toe wel eens zin in, maar tegelijkertijd moet een mens kiezen in zijn leven. Iedereen zal wel weten dat ik vrijmetselaar ben; dus ik ga soms wel eens in loges spreken. Maar om zelf de stap te zetten en echt aan het maatschappelijk debat deel te nemen, zou ik er mij er meer mee bezig moeten houden en mij er beter op voorbereiden. Er is immers niets zo erg voor een zaak, als dat je er onbevoegd uitspraken gaat over doen.

CV: Jaap Kruithof en Leo Apostel bundelden hun krachten, zowel in Vlaanderen als in het academisch milieu. Is die combinatie tussen vooruitstrevend academisch werk en een maatschappelijk engagement vandaag nog mogelijk?

Batens: Je mag dat nu naïef vinden van mij, maar ik denk eigenlijk van wel. Als je nagaat waar we met onze onderzoeksgroep hier in Gent mee bezig zijn als het op logica aankomt, dan zie je dat het om logica's gaat die ingaan tegen de traditionele aanpak. We houden ons af en toe ook wel eens bezig met een probleem in verband met het theorema van Gödel of zo, maar de centrale nadruk ligt toch op *defeasible reasoning*; dit zijn redeneringen die een veel grotere dynamiek vertonen dan wat men met traditionele logica's kan benaderen. Er is ook de koppeling van die logica's aan kennistheoretische problemen. Dat ligt volgens mij in dezelfde lijn als een maatschappelijk linkse positie, al zal niet iedereen het meteen merken. Ik denk dat het belangrijk is om de logica uit te werken van de redeneervormen dat we gedurende ons hele leven voortdurend toepassen, en waar ongeveer heel onze kennis op teruggaat – al dat soort herzienbare redeneervormen dus. Maar ik heb er niet veel behoefte aan om dat in de vakgroep te gaan propageren.

CV: Is uw wijsgerig denken beïnvloed door Jaap Kruithof?

Batens: Ik denk dat Jaap mij inderdaad in een aantal opzichten beïnvloed heeft. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat ik het met al zijn filosofische standpunten eens was, maar ik zie wel een aantal duidelijke invloeden. Om een voorbeeld te geven: de relevantie van het politieke gebeuren op zich, was iets waar ik – door de schuld van het middelbaar onderwijs dat ik “genoten” had – heel weinig oog voor had. Tot dan toe vond ik dat de wereld van de cultuur veel belangrijker was dan die vuile wereld van de politiek. Het is Kruithof geweest die mijn ogen geopend heeft voor dit onderwerp; hij heeft me ook geleerd om op zoek te gaan naar politiek zinnige en verantwoorde standpunten.

Ik zei daarstraks al dat ik zeer sterk onder de indruk was van zijn analyses. Zelf heb ik die methode niet toegepast omdat ik ze niet geschikt acht voor het soort filosofie waarmee ik zelf bezig ben. Maar het feit dat je een aantal punten helder probeert te maken voor je begint, en een analyse geeft voor je standpunten inneemt, dat is iets dat mij toen bijzonder getroffen heeft. Jaap benadrukte ook zeer sterk de relevantie van de menswetenschappen voor morele problemen – maar ook voor politieke problemen of kennistheoretische problemen in het algemeen. Samen met Leo Apostel heeft hij mij daarin sterk beïnvloed.

Ook voor lessen en voordrachten heb ik veel van Jaap geleerd. Als ik een voordracht geef, maak ik me steeds zeer zenuwachtig wanneer ik denk dat iedereen het ermee eens zal zijn. Dan heb ik de indruk dat ik even goed niets kan gaan vertellen. Een voordracht moet mensen aan het denken zetten. Daarin had Jaap gelijk. Bij lessen kan je dat zelfs uitsmeren over een aantal maanden. Je moet mensen confronteren met zaken die niet evident zijn en er hen desnoods op wijzen dat die dingen voor hen niet evident zijn. Dat laatste is vooral nuttig voor kennistheoretische of logische problemen; voor ethische problemen merken ze het meestal zelf wel.

Ik geloof heel sterk dat het belangrijk is dat mensen zélf denken, maar tegelijkertijd – en dat zie ik als één van Kruithofs sterke punten – dat je ze aan het denken moet zéttén, door ze bijvoorbeeld met materiaal te confronteren dat ze tot denken verplicht. Ik vind dat je met choqueren spaarzamer moet omgaan dan Jaap dat deed, maar deel zijn bedoeling.

Kruithof was een waardenobjectivist – Apostel overigens ook – en het ligt ongetwijfeld aan hen dat ik ook als waardenobjectivist uit mijn studie gekomen ben: ik ben dat tot op vandaag heel overtuigd gebleven. Ik verschil op dit punt hemelsbreed van alle andere mensen van wie ik les gehad heb – mensen die Stevenson sterk volgden, en een indeling maakten tussen *ernstige kennis* aan de ene kant, en *morele of evaluatieve uitspraken* aan de andere kant.

Verder hebben Jaap Kruithof en Leo Apostel mij erg aan het denken gezet over de problematiek van het realisme. Dit heeft twee kanten. Enerzijds is er het ontologisch realisme: ik denk dat het evident is dat er een werkelijkheid bestaat los van het menselijke denken – je moet al een gedefformeerd filosoof zijn, om te vermoeden dat de werkelijkheid eigenlijk een creatie is van ons. Maar met kennistheoretisch realisme heb ik het een stuk moeilijker. Apostel en Kruithof waren allebei kennistheoretisch realisten, en ik vond persoonlijk dat ze op dat gebied wat naïef waren. Ik ben het er natuurlijk mee eens dat we aan de hand van onze beste soorten kennis (zoals wetenschappelijke kennis of onze beste maatschappelijke theorieën) pogen hypothesen te vormen van hoe de wereld in mekaar zit. Maar ik denk dat je je steeds moet realiseren dat je door een bepaalde bril

aan het kijken ben, en je eigen opvattingen altijd moet zien als een resultaat, niet alleen van de wereld, maar ook van je eigen zintuigen, van je geschiedenis, enzovoort. In zijn kennistheoretische realisme ging Kruithof erg ver, en op dat punt heeft hij mij zeker niet overtuigd. Maar zowel hij als Leo Apostel hebben mij daar wel doen over nadenken. Er zitten wel een aantal aantrekkelijke aspecten aan dat realisme, maar dit is niet de plaats om daarop in te gaan. Samengevat zie ik kennis wel als de beste hypothesen die we op dit ogenblik hebben. Als je me nu zou vragen hoe de wereld in elkaar zit, dan kan ik slechts gokken op de wereld zoals die er uitziet in onze beste theorieën – rekening houdend met het feit dat we op sommige gebieden veel betere theorieën hebben dan op andere.

CV: In uw boek *Menselijke kennis* benadrukt u dat er een grote discrepantie is tussen hoe we mensen zien in de kennisleer, en hoe we ze zien in de menswetenschappen. Die twee zienswijzes zijn volgens u onverzoenbaar. Het was een streefdoel van Leo Apostel om een wereldbeeld te creëren waar die inclusief zijn. In de vzw Worldviews heeft hij daar een programmatische tekst voor geschreven. Werkt u nog voor die vzw?

Batens: Neen, ik ben na het overlijden van Apostel een tijdje naar Worldviews gegaan, maar heb uiteindelijk afgehaakt. Ten eerste had ik in die tijd een aantal projecten die ik dringend moest afwerken. Een ander punt was, dat de werkgroep wel heel interessant was, maar voor mijn temperament te traag vooruitging. Ik heb liever dat er wat snelheid achter zit. Als men resultaten heeft – zelfs al zijn het maar voorlopige resultaten – dan moet men daarmee naar buiten komen en ze publiceren.

Ik wil even verder gaan op de vraagstelling: de *traditionele* mensbeelden die achter de kennisleer en de menswetenschappen zitten, zijn onverzoenbaar. Maar ik denk dat er een heleboel ontwikkelingen bezig zijn om die bij mekaar te brengen. De empirische inbreng in kennistheoretische problemen is de laatste veertig jaar enorm toegenomen. Ik neem aan dat er ook op het vlak van de ethiek – hoewel dat mijn vak niet is – een grotere inbreng is dan vroeger. Er is veel meer oog voor de menswetenschappen. De wetenschapsgeschiedenis maakt ook begrijpelijk waarom de relevante feitelijke onderzoeken voor pakweg de kennisleer, op een veel beter niveau gevoerd worden dan vroeger. Het is tenslotte pas in de twintigste eeuw dat er een ernstige, gedetailleerde geschiedschrijving van de wetenschappen ontstaat waarmee je iets kan doen om uit te maken hoe kennis in elkaar zit. Daarvoor waren dat vooral verhaaltjes over grote *mannen* en hun triomfen.

CV: U heeft het over de meer empirische inbreng in de kennistheoretische vraagstukken. Nu is er de laatste tien jaar een traditie aan het ontstaan die zichzelf de *experimentele filosofie* noemt. Men probeert daarbij filosofische problemen, vooral in het kielzog van het Gettier-probleem, op te lossen door experimenten op te zetten waar proefpersonen met hun intuïties moeten reageren. Dit wordt nu uitgebreid met neurologische experimenten. Wat vindt u van zo'n aanpak?

Batens: Aan de ene kant vind ik dat dat met alle mogelijke middelen moet gestimuleerd worden. Aan de andere kant mag je niet te vlug victorie kraaien wanneer je in die hoek zit. De geschiedenis van de filosofie toont ons aan, dat telkens wanneer we een nieuwe methode vinden en we uitroepen dat we het gevonden hebben, het achteraf gezien om

naïeve beweringen gaat. Maar dat doet helemaal niets af aan het feit dat zulk soort onderzoek sterk moet gestimuleerd worden.

CV: We hadden het al over Worldviews. Leo Apostel had een pluralistisch wereldbeeld; iemand als Kris Verburgh gelooft in één wetenschappelijk wereldbeeld. Heeft dat beeld volgens u enige kans?

Batens: Ik meen van niet, maar laat ik dat even nuanceren. Aan de ene kant denk ik dat er inderdaad een voortdurend streven is naar een veel grotere integratie binnen de wetenschappen. Steeds meer wetenschappen of disciplines komen op elkaars domein, en daardoor ontstaan vragen die beide domeinen aan elkaar koppelen. Zo gezien krijg je wel een grotere unificatie. Aan de andere kant is er ook een ander mechanisme. Het is typisch dat er bij ‘spitsonderzoek’ nieuwe theorieën of nieuwe aanpakken ontstaan, die heel wat traditionele denkbeelden op hun kop zetten. Dat betekent dat men wel de empirische feiten en de theoretische mechanismen steeds meer zal kunnen integreren, maar naarmate de wetenschappen verder gaan (en we zitten nu met een veel rijkere wetenschap dan in de zeventiende eeuw), verhoogt ook de kans op grotere schokken. Het is nu waarschijnlijker dan vroeger dat nieuwe resultaten ons ertoe verplichten fundamentele uitgangspunten te herzien. Net zoals de relativiteitstheorie in het begin van de vorige eeuw is aangevoeld als een enorme schok, en het drie eeuwen oude Newtoniaanse wereldbeeld volledig op z’n kop zette.

Ik denk dat er nog veel dergelijke schokken zullen volgen, en ik geloof die mensen niet die beweren dat de wetenschappen bijna afgewerkt zijn. Mijn goede en bewonderde vriend Nicholas Rescher, heeft ooit een boek geschreven waarin hij beweert dat de wetenschap er nu wel bijna is, dat we niet tot in het oneindige nieuwe resultaten kunnen blijven boeken. Ik hoop en geloof dat helemaal niet. Ik blijf denken – maar ik ben een optimist; misschien ligt het dus aan mijn karakter – dat, aangezien wetenschap een heel recent fenomeen is in de geschiedenis van de mensheid, én aangezien de mensheid nog een erg jonge soort is in de geschiedenis van het heelal, er nog enorme schokken zullen volgen. Het is nog maar sinds de zeventiende eeuw dat we een beetje met wetenschap, die naam waardig, bezig zijn, en toen bovendien nog op een andere manier dan nu.

Ik verwacht nog heel wat grote wijzigingen op inhoudelijk gebied, zoals in de fysica bijvoorbeeld, met de quantummechanica en de deeltjestheorie, want die zitten nog vol problemen. Maar tegelijkertijd geloof ik dat er in de menswetenschappen en in de integratie daarvan – neurofysiologie met psychologie, bijvoorbeeld; eventueel gecombineerd met de vraag hoe mensen zich gedragen binnen grotere sociale systemen – nog enorme doorbraken en wijzigingen te verwachten zijn. Op die gebieden staan we helemaal nog niet zo ver. Ik vind dan ook niet dat ik te laat geboren ben, eerder een paar eeuwen te vroeg: ik verwacht nog heel veel voor de toekomst. Ik verwacht dat mensen ook een veel volwassener kijk zullen ontwikkelen buiten het strikt descriptieve.

Naar mijn mening zal heel de problematiek van de moraalwetenschap, bijvoorbeeld, zichzelf wel voor een stuk oplossen. De bedoeling was natuurlijk om er nu eindelijk dringend eens iets aan te doen – dat is te weinig gebeurd in Gent, en elders in België is er al helemaal niets aan gedaan. Maar ik vermoed dat de ontwikkeling van de wetenschappen dit zelf voor een heel groot stuk zal oplossen. In die zin ben ik dus een groot optimist.

Om terug te komen op de hoofdvraag: het idee dat er een soort vaststaand stabiel wereldbeeld uit de wetenschappen naar voor zou komen, daar geloof ik helemaal niet in.

Je hebt aan de ene kant wel een integrerende tendens – verschillende wetenschappen die samenwerken – maar ik heb het altijd wat naïef gevonden als iemand probeerde om vanuit de filosofie de wetenschappen te integreren. Die wetenschappen moeten natuurlijk wel in elkaar groeien, en dat is het enige wat zinnig is. Maar tegelijk is er ook een pluralistische tendens: er zullen altijd, bij spitsonderzoek, theorieën blijven die elkaar bekampen. We vinden dit al terug bij Larry Laudan, in zijn *Progress and its Problems* uit 1977: de idee dat de perioden wanneer er echt vooruitgang is in de wetenschap, die periode zijn waarin er intellectuele strijd is tussen onderzoekstradities. Ik zie dat meer en meer gebeuren in de toekomst.

CV: Er is toch maar één wereld; houdt dit niet in dat één van zijn beschrijvingen het best tegen hem aanleunt?

Batens: Er is inderdaad maar één wereld, maar de vraag is in hoeverre de conceptuele systemen die we gebruiken om die wereld te benaderen, de goede zijn. Telkens als blijkt dat die niet optimaal zijn, kan dat alleen maar verholpen worden door verschillende alternatieven tegelijkertijd uit te proberen. En dat is de bron voor die pluraliserende tendens.

De wereld wordt steeds kleiner: als er in India iets gebeurt, weten we dat hier dadelijk en heeft het soms ook hier gevolgen. Maar tegelijkertijd is het zo dat de manier waarop men op dit ogenblik bijvoorbeeld in Azië aan wetenschap doet, in hoge mate een nabootsing is van wat men doet in het westen. Terloops, ik heb wel de indruk dat men soms met een aantal duistere opvattingen blijft zitten, zodat je je afvraagt of je wel met een wetenschapper te maken hebt. Zo is het mij ooit overkomen dat er in Delhi een professor in de scheikunde, die binnen zijn universiteit heel wat aanzien had, mij met een heel ernstig gezicht kwam zeggen dat hogere wezens ingrepen in wat er in de wereld gebeurt. Zo aanzag hij de eerste Golfoorlog als de directe tussenkomst van die hogere machten op de verloedering van het milieu. Stel je voor dat een Belgisch scheikundige zoiets zou zeggen! Hoe moet je nu reageren als iemand je iets in die aard komt vertellen? Ik ben zeker geen Azië-kenner en ik kan me dus vergissen, maar ik heb dikwijls de indruk dat heel wat Aziatische academici wetenschap aanzien als een vreemd, uit het westen ingevoerd product dat nauwelijks hun wereldbeeld raakt.

Ik beweer helemaal niet dat wetenschap die mensen hun wereldbeeld beter zou maken. Ik voel er meer voor dat mensen *vanuit* hun wereldbeeld, creatief zouden zijn in de wetenschappen en op die manier tot een aantal nieuwe hypothesen zouden komen. Daar zit nog een heel groot potentieel aan nieuwe ideeën — en ik bedoel uiteraard niet die hogere machten.

CV: Kan je het pluralisme niet aanzien als een hoop rivaliserende wereldbeelden waarvan één het uiteindelijk haalt?

Batens: Je kent vast het traditionele verhaal dat voor elk probleem dat je oplost, er tien nieuwe problemen ontstaan. Het probleem dat dan, om het nu zo te zeggen, ‘opgelost’ geraakt, heeft dan wel een unificerende kracht – iedereen zal er zich wel bij neerleggen – maar tegelijkertijd zal het een aantal andere problemen scheppen, die dan weer een pluraliserende werking zullen hebben. In die zin zal er altijd een wisselwerking zijn. Ik denk wel dat die pluraliserende werking in de toekomst, anders zal liggen dan nu. Zo heeft veel van het wereldbeeldenpluralisme van vandaag de dag, zijn wortels in het feit dat mensen verschillende talen spreken, tot verschillende culturen behoren, of op ver-

schillende continenten wonen. Ik denk dat dat binnen pakweg tweehonderd jaar compleet zal verdwenen zijn. Je zal verschillende, ook culturele, tradities over de aarde hebben, die echter niet meer plaatsgebonden zullen zijn. Er zullen ideologieën en bewegingen zijn over heel de wereld, maar die zullen naast elkaar leven *op de wereld*, en niet naast elkaar in een land. Zo wordt vandaag hier in België bijvoorbeeld de Islam dadelijk gekoppeld aan de Maghreb en Turkije – de enkele autochtonen die zich bekeerd hebben tot de Islam, kunnen we voor het gemak even buiten beschouwing laten. Culturele tradities en manieren om naar de wereld te kijken, zullen zich in de toekomst over de ganse wereld manifesteren.

Als ik nog een vergelijking mag maken: het Engels is de lingua franca van onze tijd geworden. Wetenschappelijke artikels worden gepubliceerd in het Engels en het is ook de voertaal op congressen: iedereen wordt verondersteld het te kennen. Het Engels heeft dus een sterke unificerende kracht, maar tegelijkertijd ontstaan er massa's varianten van het Engels. Niet alleen het Amerikaans en het Brits Engels; overal ter wereld ontstaan er vormen van Engels.

CV: Hoe denkt U dat moraalwetenschap zal evolueren, zowel hier in Gent als op wereldvlak?

Batens: Ik heb daarnet al gezegd dat ik geloof dat de ontwikkeling van de wetenschappen tot steeds meer feiten en mechanismen zal leiden die relevant zijn voor ethische theorieën. Hoe het in Gent zal verlopen, weet ik niet. Ik vermoed dat mensen als Jaap Kruithof eigenlijk veel meer hadden verwacht. Kruithof hoopte dat de moraalwetenschap een soort stormram zou worden, waarbij het onderzoeksinstituut een leidende rol zou spelen in het maatschappelijke debat. Op een aantal punten is dit wel gelukt, maar niet met zoveel bazuingeschal als Jaap Kruithof het had gewild. Het is zo dat heel veel feitelijk onderzoek, waaronder onderzoek dat hier in de vakgroep is gebeurd, een invloed heeft gehad op maatschappelijke discussies. Een goed voorbeeld is het onderzoek rond euthanasie van onder meer Freddy Mortier dat een enorme impact heeft gehad. Je kan dus wel zeggen dat er bepaalde aanzetten zijn geweest, hoewel zowel Jaap Kruithof als Leo Apostel veel grotere verwachtingen hadden.

CV: Jaap Kruithof en Leo Apostel hebben op een bepaald moment hun teleurstelling geuit over het project moraalwetenschap.

Batens: Ja, inderdaad. Het is ook moeilijk om zo'n groot moraalwetenschappelijk project te plannen. Er is aan de universiteit ongelooflijk veel veranderd op andere gebieden. Ik bedoel bijvoorbeeld het maatschappelijke verschil tussen de periode waarin Kruithof en Apostel actief waren en nu. Er zijn nu ook totaal andere verwachtingen over mensen die werken aan de universiteit. Mensen zoals ik, die de twee totaal verschillende systemen hebben meegemaakt, valt dat natuurlijk meest op. Als je het bekijkt vanuit de steeds veranderende eisen en criteria, dan merk je hoe moeilijk het is om zoiets als een 'moraalwetenschap' op voorhand uit te stippelen. Men kan proberen, maar je kan nu eenmaal niet voorzien hoe die evolutie van de werkvoorwaarden zal verlopen. Zonder determinist te zijn, blijf ik erin geloven dat die veranderingen uiteindelijk voor een soort noodzakelijke en onvermijdelijke evolutie zullen zorgen.

CV: U heeft nu al gesproken over empirische feiten en hoe die de moraalwetenschap kan beïnvloeden. Leo Apostel schrijft in zijn *Pluralistische grondslagen van de moraalwetenschap* over taalanalyse, logica en ethiek. Onderwerpen die werden hernomen door Jaap Kruithof in zijn boek *Eticologie*, waarbij hij door het invoeren van logische standaarden in normensystemen tracht die systemen uit te zuiveren. U heeft onder meer baanbrekend werk verricht in het onderzoek naar adaptieve logica's. Kan en moet de ethiek hier gebruik van maken?

Batens: Een belangrijk punt dat ik al vaker heb proberen maken, is dat dingen zoals logica en kennisleer op zich eigenlijk onbelangrijk zijn. Wat belangrijk is, is hoe de wereld eruit ziet en hoe men in die wereld het best kan handelen. Hoe we dus de wereld ofwel verbeteren, ofwel verslechteren. Daar staat tegenover dat we altijd handelen vanuit onze opvattingen en nu moeten we spijtig genoeg niet ver terugkijken in de geschiedenis om te zien dat sommige mensen vanuit verkeerde opvattingen de grootst mogelijke beestigheden hebben uitgehaald. Denk maar aan heksenverbranding, nazisme, communisme en zo voort. In die zin worden we, om goed te handelen, geconfronteerd met het feit dat we een kennisleer nodig hebben en dat we uiteraard tegelijkertijd logica's nodig hebben om te zien of we hier wel correct redeneren. Ik denk dat het belangrijk is om in deze optiek tot een samenwerking te komen.

Wat die adaptieve logica's betreft heb ik zelf niet zoveel gedaan rond deontische adaptieve logica's, maar heeft bijvoorbeeld Joke Meheus, samen met een aantal medewerkers, een hele boel werk verzet over adaptieve deontische logica's, die precies de problematiek van waarden- en normenconflicten betreffen. Er is daarrond dus een heel pak werk verzet in onze onderzoeksgroep. Het belangrijke is dat je conflicten kan lokaliseren in deontische systemen en dat je weet welke beperkingen je moet invoeren om die systemen te laten functioneren. De meeste mensen leven immers met verschillende deontische systemen.

Samenwerken in dit soort onderzoek zou zeer nuttig zijn, alleen is het zo dat we vandaag de dag enorm onder druk staan om artikels over logica te publiceren, terwijl de ethici dan weer onder druk staan om in hun eigen tijdschriften te publiceren over ethiek. Ik kan mij wel voorstellen dat de samenwerking op een bepaald ogenblik zal klikken. Niet noodzakelijk in Gent misschien. Ik hoop zeker dat leerlingen van mij, die zich met de tijd zullen verspreiden, in onderzoeksgroepen terecht komen waar men op een empirische manier van moraal bezig is. Het zou een kans bieden om bij te dragen tot het realiseren van het Gentse project. Het zou me gelukkig maken, want ik blijf dat project heel belangrijk vinden.

CV: Hoe staat het Centrum voor Logica en Wetenschapsfilosofie daar tegenover? Ik denk dan bijvoorbeeld aan het project rond de formalisatie van waarden en normen dat pas is ingediend. Het onderzoek rond dat soort onderwerpen ligt toch volledig in de lijn van de moraalwetenschap?

Batens: Ja, maar nu gebeurt dit nog steeds enkel vanuit de logische hoek, terwijl het veel interessanter en vruchtbaarder zou zijn als er meer samenwerking was met de mensen die zich met empirische ethica bezig houden. Het is natuurlijk zo dat de omstandigheden daar gunstig voor moeten zijn en dat is dan weer afhankelijk van toeval.

Ik denk bijvoorbeeld aan een samenwerking met mensen zoals Freddy Mortier en Guido Pennings. Dat zijn twee mensen met wie onze groep zeer nuttig werk zou kunnen verrichten.

Vanuit logisch oogpunt is er wel veel werk over normatieve systemen, maar relatief weinig over waarden. Maar het is natuurlijk evident dat het vormen van waardensystemen momenteel de centrale problematiek is. Normen zijn bruikbaar voor het opstellen van praktische handelingsregels, maar alleen naïeve mensen geloven aan het bestaan van echte ethische normen. Het zou dus goed zijn om te kunnen overschakelen naar adaptieve logica's voor waarden, maar dat lijkt me te vereisen we kunnen samenwerken met ethici.

CV: Zijn waarden niet veel moeilijker te formaliseren? Bijvoorbeeld omdat ze veel minder exact zijn. Binnen normen kan je zeggen 'in situatie T doe je X of Y', terwijl dat bij een waarde, zoals 'eerlijkheid' veel moeilijker ligt.

Batens: In de literatuur zijn er wel al aanzetten in de richting van waarden. Een waarde is een maatstaf waarmee je iets kan beoordelen. Die waarden zelf kan je niet formeel bepalen. Je kan 'eerlijkheid' niet invullen met formele regels. Je moet er alleen voor zorgen dat je, eens je waarden invult, een werkbaar kader bekomt, dat je weet hoe de logica werkt die erachter zit, dat je kan uitmaken wat er al dan niet uit volgt. Vanuit logisch oogpunt zijn waarden bijzonder fascinerend. Zo moeten ze steeds worden gecombineerd met elkaar en zullen ze beslissingen in verschillende richtingen duwen.

Er zijn wel enkele analoge problemen in de logica waar al oplossingen voor bestaan, bijvoorbeeld de tegenstellingen tussen natuurlijke en formele talen. Traditionele formele talen zijn heel stug; alles moet er van tevoren in vastliggen, terwijl een natuurlijke taal plastischer en soepeler is. Intussen bestaan er talen die perfect formeel zijn, maar een vele grotere soepelheid toelaten. Als we iets gelijkaardigs willen doen voor waardenproblemen, dan zou het bijzonder nuttig zijn om samen te werken met ethici.

CV: Een van de grootste problemen tijdens het ontstaan van de moraalwetenschap, was het geloof in de feit/norm-kloof gebaseerd op het logisch positivisme van de Wiener Kreis. U schreef daarover het artikel 'Over de kloof tussen feit en norm, bekeken van de hedendaagse wetenschapsfilosofie' in het boek *Dwars denken: omtrent Jaap Kruithof*. Is die kloof nog steeds een probleem voor de moraalwetenschap?

Batens: De feit/norm-kloof leidt een zeer eigenaardig bestaan, dat al lang niet meer een probleem is van moraalwetenschappers alleen. Er zijn verschillende redenen om op die tegenstelling te spelen. Voor gelovigen is het een middel om hun geloof te vrijwaren voor kritiek vanuit wetenschappelijke hoek. Ook vrijzinnigen vonden het nuttig een verschil te maken tussen de objectieve waarheid van wetenschap en al de rest, wat dan een vrije, want subjectieve keuze was. Op het ogenblik dat de vrijzinnigen een minderheid vormden, zagen ze het dus als een middel om de vrijheid op te eisen te handelen overeenkomstig hun opvattingen. Als je sommige katholieke wetenschappers buiten beschouwing laat, vindt je het meeste weerstand tegen het opgeven van de kloof bij filosofen en veel minder bij de wetenschappers of zelfs bij theologen. Ik heb soms de indruk dat ik op dit punt met sommige theologen beter kan praten en overeenkomen, dan met sommige filosofen.

CV: Wat weerhoudt de ethiek ervan om te werk te gaan zoals de wetenschapsfilosofie? Ik denk dan aan een stelling die u naar voor brengt in uw boek *Menselijke Kennis*, waarin u stelt dat het maar eens tijd wordt dat de ethiek zich, zoals de wetenschapsfilosofie, bezighoudt met een methode voor rationele ethica en een discussie begint over doelen en waarden. Denkt u dat er dan nog een principiële verschil is tussen ethische feiten en wetenschappelijke feiten?

Batens: Ik heb het gevoel dat sommige ethici een totaal verkeerd beeld hebben over wetenschappelijke kennis. Ze zien wetenschappelijke kennis als een heilig huisje dat onomstootbaar en wars van vooroordelen zou zijn, dat een objectieve realiteit weergeeft en absolute zekerheid biedt; daar tegenover zien ze iets totaal verschillends, namelijk ‘morele dimensies’.

Als je in beide gevallen vertrekt van wat je hebt en van daaruit verder werkt, dan merk je dat er niet zoveel verschil is in de manier waarop je beslissingen verantwoordt. Uiteraard zal er wel nog verschil zijn tussen een moraalwetenschap en een fysische theorie, maar wat het soort verantwoording betreft zie ik geen *principiële* verschil.

Hoe verschillend descriptieve en evaluatieve beweringen ook zijn, wat hun verantwoording betreft zitten ze hoe dan ook in elkaar verstrengeld. Al is de vorm verschillend en gaat het eigenlijk ook over verschillende dingen, toch lijkt er geen enkel probleem om voor beide soorten beweringen analoge methoden te ontwikkelen. Je kan geen descriptieve beweringen verantwoorden zonder op de een of andere manier op normen en waarden terug te vallen. Wie denkt dat zoiets wel mogelijk is, is hopeloos naïef, want die miskent niet alleen de rol van de wetenschapsfilosofie en methodologie, maar ook van de logica. Op dezelfde manier is het niet mogelijk om normatieve of evaluatieve uitspraken los te zien van descriptieve, want dan zit je weer in de speculatieve moraal en de moraaltheologie in de oude zin van het woord.

Ethiek is al lang niet meer het domein van de poëet die een oproep doet tot grootsheid of schoonheid en volksverbondenheid. We zouden dan wel meer sympathie hebben gehad voor wie een oproep deed tot solidariteit tussen alle mensen, dan voor iemand die tot verbondenheid met de natie oproept, maar uiteindelijk zijn ze allebei even slecht verantwoord. Het is dan alleen een kwestie van ideologische sympathie. Het komt er echter op aan verantwoorde dingen te verkondigen.

Het is dan ook heel eigenaardig dat mensen die zo sterk vasthouden aan die feit/normkloof, toch dikwijls op één of andere manier verdedigen dat het mogelijk is om redelijk te zijn in verband met morele en maatschappelijke problemen. Dat heb ik echt nooit begrepen. Stel dat de tegenstelling zo scherp is; dat je aan de ene kant een objectieve feitelijkheid hebt en de methode om daarover tot zekerheid te komen en dat je aan de andere kant niets hebt behalve ‘kreten’. Welke zin heeft het dan om ‘redelijke kreten’ te slagen? Of nog eenvoudiger: wat kan het betekenen dat de ene kreet redelijker is dan de andere? Eigenlijk werd die discussie al gevoerd in het midden van de vorige eeuw. Ik denk aan *good reasons*-filosofen zoals Kurt Baier, die reeds toen met die problematiek bezig waren.

We zijn het allemaal eens zijn dat er een aantal fysische eigenschappen zijn in de wereld, een soort objectiviteit wat betreft fysische fenomenen, en dat we daarover hypothesen proberen te formuleren. Nu is de vraag: Is er ook een soort objectiviteit – ik gebruik het woord objectief niet graag, maar ik hoop dat je begrijpt wat ik bedoel – in verband met morele problemen? Ik denk van wel. Als je nagaat hoe mensen functione-

ren in hun omgeving en wat maakt dat ze goed of slecht functioneren, valt daar wel iets uit af te leiden. Als er in dat opzicht geen 'objectiviteit' zou zijn, hoe kan men dan nog rationeel handelen? In die zin begrijp ik dus de mensen niet die een soort afgezwakte rationaliteit voorstaan in verband met morele problemen, maar tegelijkertijd blijven ontkennen dat daar enig objectief gegeven achter zit.

Wat een goede moraal is, moet voor een stuk afhangen van hoe een mens functioneert als individu, maar ook hoe dat individu functioneert in een groep. Verder moeten we onderzoeken hoe die groep functioneert. Als we kijken naar de conflicten van de laatste twintig jaar, dan kunnen we slechts besluiten dat er nog steeds heel wat gruwelijke dingen gebeuren. We zijn al duizenden jaren bezig als mensen en blijven in grote delen van de wereld elkaar de kop inslaan; en dan heb ik het nog niet over 'verfijndere' vormen van geweld. Er is dus nog werk aan de winkel om tot een menselijke samenleving te komen.

CV: Kunnen we een analogie maken tussen de moraal en de economie? Ik bedoel hiermee een economie die bepaalde theorieën formuleert en probeert het economische domein te begrijpen, waaruit dan particuliere bedrijven wetten kunnen halen om meer winst te maken, in vergelijking met een moraalwetenschap die theorieën zou kunnen formuleren die dan het individu helpt om moreler te zijn. Belangrijk hierbij is de verbondenheid tussen de theorie en de praktijk. Ik verwijs hierbij ook naar het artikel 'Pluralistische grondslagen van de moraalwetenschap' van Leo Apostel, die hierin een beschrijving geeft van wat hij noemt *action research*.

Batens: Er is geen analogie in de zin dat de economie een deelaspect betreft, terwijl de morele vraag natuurlijk alle aspecten inhoudt. Als je wilt onderzoeken of iets moreel verantwoord is, dan moet je rekening houden met zowel economische, als sociale, psychologische en ook andere factoren. Het is door die totaliteit die het ethische omvat dat de vergelijking niet opgaat.

Wat *action research* betreft, staan we naar mijn mening nog niet ver genoeg om zo'n ideaal te realiseren, hoewel het natuurlijk uitzonderlijk belangrijk is. Er moeten eerst een aantal andere dingen gebeuren.

Het lijkt mij wel evident dat we de verbondenheid tussen theorie en praktijk moeten bewaren. Als we aan moraalwetenschap willen doen moeten we allereerst morele systemen beschrijven om ze dan later met elkaar te vergelijken. Maar als we willen beslissen wat het 'beste' morele systeem is, zullen we dat eerst moeten uitproberen in de werkelijkheid en hierin zit er wel een analogie met de economie.

Je kan natuurlijk niet experimenteren met morele systemen, zoals je kan experimenteren met het vallen van stenen: daarvoor is het morele veel te complex. Maar we kunnen wel als moraalwetenschappers trachten te onderzoeken hoe mensen zouden reageren als ze met bepaalde morele systemen zouden leven. Bovendien, naarmate er morele alternatieven ontstaan die verantwoord lijken, zal het voor mensen aantrekkelijker worden volgens die alternatieven te leven. Hierdoor zal er dan toch, zij het met vertraging, een experiment ontstaan. Eens mensen volgens die alternatieven leven, zullen we de gevolgen daarvan kunnen beschrijven. Daardoor bekomen we nieuwe empirische gegevens die op hun beurt een rol kunnen spelen voor nieuwe theorievorming. In die zin gaat de analogie met de economie dus wel degelijk op.

CV: In de wetenschap worden resultaten vaak zeer snel gepopulariseerd, zodat er vaak een redelijk grote groep bewust is van wat er zich afspeelt in de wetenschap; denken we bijvoorbeeld aan de vorderingen in de neurobiologie. In de ethiek echter zijn er ook vorderingen in de ethische theorieën, maar onze praktische ethiek is nog altijd dezelfde van meer dan honderd jaar geleden.

Batens: Het is zo dat ethici zich heel vaak hebben bezig gehouden met metavragen en dus heel weinig de kans hebben gehad om vanuit het empirische te vertrekken om daarna morele systemen te beschrijven en te confronteren met hoe mensen zich gedragen. Eigenlijk hebben ethici, met uitzonderingen als Jaap Kruithof, zich de voorbije eeuwen veel meer bezig gehouden met vragen als ‘Hoe kunnen we een morele regel verantwoorden?’, dan dat ze zijn bezig geweest met het formuleren van morele regels. Dat is een discussie die al werd gevoerd in de periode dat de moraalwetenschap hier in Gent werd opgericht. Lees bijvoorbeeld maar het boekje *Problemen rond de moraalwetenschap* (1965) dat werd uitgegeven bij de oprichting van de opleiding. Apostels ideeën hierover waren heel duidelijk: eigenlijk hebben filosofen morele uitspraken overgelaten aan de poëten en de predikers. Daar is spijtig genoeg op wereldvlak nog steeds relatief weinig aan veranderd. Mensen als Jaap Kruithof in Vlaanderen, maar daarbuiten ook Noam Chomsky en Bertrand Russell, hebben hier een belangrijke voortrekkersrol in gespeeld. Ik heb daar in de jaren zeventig eens over gepraat met Kurt Baier. Baier was toen van mening dat het probleem niet toevallig een probleem van ethici was. Er waren toen volgens hem gewoon niet genoeg feiten om als ethicus op te steunen. Als je een logicus bent kun je ten minste nog naar wiskundige bewijzen uit het verleden kijken en die bekritisieren, argumenteerde hij. Maar hoe kunnen we een moreel systeem formuleren als we over geen sociologische of psychologische feiten beschikken? De moraalwetenschap opgericht door Leo Apostel en Jaap Kruithof was precies een poging om die impasse te doorbreken. Zij redeneerden: als de feiten niet beschikbaar zijn, dan zullen we ze maar zelf gaan verzamelen. Het was een moedige houding, misschien ook een overmoedige, maar het was in elk geval een goede eerste stap. En het blijft een waardevolle uitdaging voor de toekomst.

Interview: Constantijn Vermaut

Redactie: Stijn Cooman & Wouter Helsen

Eindredactie: Constantijn Vermaut & Simon Huijghe